

Beszámoló

A politikai vezetés fogalma a demokrácia- és politikaelméletben

című 2008-2012 között folyó OTKA kutatásról (K 72656)

A **kutatás célja** a politikai vezetés problémájának, vezetés és demokrácia viszonyának újragondolása volt. Felhasználtam a politikai képviseletről szóló elméleti és fogalmi apparátust is. A demokráciaelmélet két vezető irányzata közül a klasszikus felfogás (a képviselet mandátumelmélete) semmilyen, a liberális parlamentáris felfogás (a képviselet elszámoltatáselmélete) korlátozott szerepet ad a politikai vezetőknek a népakarattal szemben. Céлом ezekkel szemben egy olyan demokrácia és képviselet elmélet alapelveinek megragadása volt - ezt felhatalmazáselméletnek neveztem el -, amely realista módon számol a politikai vezetés autonómiájával.

Munkám a politikaelmélet realista, vagy **szkeptikus tradíciójába** tartozik. Az újragondolás során elsősorban Max Weber vezérdemokrácia, Joseph Schumpeter vállalkozó, William Riker heresztetika (manipuláció) fogalmára támaszkodtam, de felhasználtam Frank Ankersmit esztétikai reprezentáció fogalmát is.

Először – gondolatilag még a korábbi OTKA kutatásom folytatásaként - Weber meglehetősen homályos és kidolgozatlan **vezérdemokrácia elméletének kibontására**, önálló kidolgozására törekedtem (*Political Leadership: Classical vs. Leader Democracy*, 2009). Később úgy éreztem, hogy ez, noha alkalmas a demokrácia radikális-opitimista elméletének (mandátumelmélet) a kritikájára, de nem ad megfelelő elméleti keretet és lehetőséget a demokrácia liberális és a szkeptikus olvasatainak az elválasztására. A vezérdemokrácia fogalmaival a normatív elszámoltatás- és a normatív elemektől megtisztított analitikus felhatalmazáselmélet nem választható el világosan. A kutatásomban célul tűzött új elméleti eredmények pedig éppen itt keresendők. Az elszámoltatáselmélet ugyanis olyan előfeltevésekkel él, amelyek teljesülése korántsem magától értetődő. Ezek az előfeltevések jelentik a rejtett garanciát a modell normatív kvalitásainak a megőrzéséhez – miközben korlátot jelentenek az analitikus összefüggések feltárásában. Ezért a vezérdemokrácia paradigmán túllépve a kutatás súlypontját fokozatosan áthelyeztem az elszámoltatáselméleti modellel szemben megfogalmazott **felhatalmazáselméleti modell elemeinek** a kidolgozására

(*Beyond the Happy Democratic Elitism Consensus*, 2009; 2010). Ebben realista vagy egyenesen szkeptikus előfeltevésekkel éltem annak érdekében, hogy a politikai vezetés és a demokratikus processzusok összeegyeztethetőségének problémái feltárhatóvá váljanak.

Míg a parlamentáris demokrácia liberális **elszámoltatáselmélete** – az állampolgárok számára is - belül marad a racionális kalkulálhatóság világán, a politikai vezetők ex post elszámoltathatóak, kontrollálhatóak, addig a felhatalmazáselmélet mögött egy kiszámíthatatlanabb, kontingenciákkal teli világ áll. Az elszámoltatáselméletben a demokratikus kontroll elég hatékony ahhoz, hogy (1) a vezetőket önmérsékletre ösztönözze, így a tágabb értelemben vett korrupció szintje (shirk) alacsonyan tartható; (2) és ahhoz is, hogy a választói elvárások implicit módon, a Friedrich törvény segítségével, hozzávetőleges irányt adjanak a kormánypolitikának, közpolitikának. A politikai játéktér két (választói és vezetői) színtere nem szakad el végletesen egymástól, megmarad közöttük a kétirányú „tartalmi” kapcsolat és hatás.

A **felhatalmazáselmélet** elméleti modelljében ezzel szemben a két színtér elszakad egymástól, illetve egyoldalúvá válik a kapcsolat. Bernard Manin a közönség-demokrácia (audience democracy) metaforával fejezte ki a demokratikus képviselőlet e formáját. A felhatalmazáselmélet olyan előfeltevésekre épül, amelyek kilépést jelentenek a politikai racionális kalkulálhatóságából (**változó kalkulus** modell), és ez gyökeresen változtatja meg politikai vezetők és állampolgárok viszonyát. Míg az elszámoltatáselmélet feltételezi, hogy a politikai értékelés mércéje (dimenziója) az adott politikai közösségben politikusok és állampolgárok számára egyaránt adott, addig a felhatalmazáselméletben a mérce a politikai vezetők részéről manipulálható, s így folyamatosan változik. A mérce manipulálhatóságát (változó kalkulus) Riker heresztetika fogalmának radikális olvasatával és Ankersmit esztétikai reprezentáció fogalmának felhasználásával mutattam ki (*Stuck in Escher's staircase: Leadership, manipulation and democracy*, 2010; magyarul megjelent: *Escher lépcsőin: Vezetés, manipuláció és demokrácia* címmel, 2009).

A felhatalmazáselméleti modelljének kidolgozásában látom kutatásom legnagyobb eredményét. A modell segítségével ugyanis kimutatható, hogy Weber vezérdemokráciájának és Schumpeter kompetitív demokráciaelméletének valóban a szkeptikus olvasata a helyes, és ez az olvasat szükségképpen autoriter jelleget ad a politikai vezetésnek, kormányzásnak. Kutatásom így azzal az eredménnyel zárult, hogy a politikai vezetés realista politikaelmélete

elkerülhetetlenül a klasszikus elitisták hiábavalóság (futility) téziséhez vezet (Hirschman).

A kutatásban a fentiekén túlmenően a felhatalmazáselmélet egyes elemeinek és összefüggéseinek a kidolgozásával foglalkoztam. Így a vezetés és manipuláció összefüggésével a *Lehangoló tudomány, vagy a politika művészete? Vezetés, manipuláció és demokrácia* (2009) című, illetve az *Stuck in Escher's staircase...* című cikkekben (2010), a manipuláció megjelenésével a népakarat konstituálásában *A népszavazások és a képviseleti demokrácia viszonya* (2009) című tanulmányban (angol változat: *Popular Votes and Representative Democracy: A False Dilemma* c. konferencia-paper), a vezetés innovatív, újat létrehozó, alkotó természetéről az *Innovative leadership and the politics of disequilibrium: A Schumpeterian account of the role of leadership* (2010) című working paper-ben, a demokratikus politikai vezetés szükségképpen monopolista jellegéről a *Monopolistic Competition, Auction and Authorization. A Schumpeterian View of Leadership and the Political Market* (2012) című cikkben (magyarul: *Monopolista verseny, árverés és felhatalmazás. Politikai vezetés és politikai piac, schumpeteri nézőpontból /2012/*), míg a modell empirikus relevanciájáról a Jan Pakulskival közösen írt *Toward leader Democracy* (2012) című könyvünkben foglalkoztam.

Beszámolómban explicit is szeretnék kitérni arra a három kérdésre, amely a kutatási tervben is szerepelt: a politikai vezetés fogalma; a politikai vezetés és politikai tudás; a politikai vezetés és a képviseleti kormányzás, képviseleti demokrácia viszonyának elemzése.

A kutatás egyik célja a politikai vezetés fogalmának meghatározása volt. A klasszikus (normatív) demokráciaelmélet tézise szerint a demokrácia olyan rezsím, ahol a vezetők végső soron a népakaratot valósítják meg. Ebben a paradigmában a politikai vezetők elsősorban, mint adminisztrátorok, végrehajtók jelennek meg. A liberális felfogásban a vezetők már autonómiával rendelkező személyek, akik a közjót tartják szem előtt, de a demokratikus képviselet kontrollmechanizmusai, így elsősorban a választások, garanciát jelentenek arra, hogy önérdelkeiket ne helyezték a közösség java elé. A kutatásban megmutattam, hogy a felhatalmazáselmélettel lehet megragadni a politikai vezetés fogalmát. A politikai vezetés a felhatalmazáselméletben innovatív, újat létrehozó (kreatív), a politikai teret és a politikai közösséget konstituáló tevékenység.

A kutatás másik célja a politikai vezetés és a politikai tudás viszonyának vizsgálata volt. Milyen természetű az a politikai tudás, amivel a vezetők rendelkeznek, míg az állampolgárok nem. A normatív demokráciaelméletek általában elismerik a politikai vezetők átlagembernél magasabb informáltságát, de tagadják kompetencia-fölényüket. Kutatásom eredménye szerint politikusok és állampolgárok közti aszimmetria kettős: egyrészt információs jellegű, másrészt nem az általában vett kognitív képességeik között húzódik (ami megalapozhatna egy *episztemé* jellegű paternalizmust), hanem a tényleges *politikai* kompetenciájuk között. A politikát, azaz a politikai vezetők közti játékot a kis számok törvénye uralja, az egy bizonyos mértékig mindig zárt, titokzatos (*arcanum*), az állampolgárok tömegei számára megismerhetetlen. Az információs aszimmetria nem győzhető le, azt állandó újratermelő mechanizmusok tartják fenn (*A felhatalmazáselmélet védelmében*, /2008/; *Lehangoló tudomány, vagy a politika művészete?* /2009/). A vezetők politikai tudása emellett mindig tartalmaz voluntarista, akarati elemet (*Political Leadership: Classical vs. Leader Democracy*. /2009/).

A kutatás harmadik célja a politikai vezetés és a képviseleti kormányzás, képviseleti demokrácia viszonyának elemzése volt. Erről fentebb már bővebben szoltam. Itt ezt most a kutatásban alkalmazott elméleti modellek mögöttes előfeltevéseinek szerepével egészíteném ki. Nevezetesen azzal, hogy kutatásomban igazolást nyert az a mögöttes előfeltevések kulcsszerepére vonatkozó hipotézisem. Ezek szerint minél realistábban - vagy másképpen: pesszimistábban - tekintünk az állampolgárok politikai kompetenciájára, azaz minél nagyobb információs, motivációs és kompetencia aszimmetriát tételezünk fel a politikai vezetők javára az állampolgárokkal szemben, annál távolabb kerülünk a mandátum és az elszámoltatás elmélettől, és egyidejűleg annál közelebb kerülünk a felhatalmazás elmélethez (*Beyond the Happy Democratic Elitism Consensus* /2009; 2010/; *Toward Leader Democracy* /2012/). Azaz, a politikai vezetésnek a képviseleti kormányzásban illetve demokráciában betöltött szerepe az adott modell kompetencia-aszimmetriára vonatkozó előfeltevésnek függvénye.

A kutatási eredményeket közlő fentebb hivatkozott írások:

Toward Leader Democracy (co-author: Jan Pakulski), London-New York-Delhi: Anthem Press (2012). 1-181.

Monopolistic Competition, Auction and Authorization. A Schumpeterian View of Leadership and the Political Market. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*. 37:1 (2012). 57-72.

Monopolista verseny, árverés és felhatalmazás. Politikai vezetés és politikai piac, schumpeteri nézőpontból. *Politikatudományi Szemle*, 2012. / 2. szám. 7-26.o.

Innovative leadership and the politics of disequilibrium: A Schumpeterian account of the role of leadership. *Working Papers in Political Science*, 2011/5. MTA Politikatudományi Intézet (Institute for Political Sciences, HAS). http://www.mtapti.hu/pdf/wp_korosenyi.pdf

“Beyond the Happy Democratic Elitism Consensus”, in Heinrich Best and John Higley, eds. *Democratic Elitism Reconsidered*. Leiden and Boston: Brill Publishers, 2010. pp.43-61. <http://www.brill.nl/democratic-elitism>

“Stuck in Escher’s staircase: Leadership, manipulation and democracy”, *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)*, 39. Jg. (2010) H. 3, 289–302. <http://www.oezp.at/pdfs/2010-3-3-Korosenyi.pdf>

„Escher lépcsőin: Vezetés, manipuláció és demokrácia”, Századvég, ÚJ FOLYAM 54. SZÁM 2009. 4. , 3-24.

„Beyond the Happy Consensus about Democratic Elitism”, *Comparative Sociology* (8) 2009. pp. 364-382.

„A népszavazások és a képviselői demokrácia viszonya”, in Enyedi Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és nagyvilágban*. Budapest: Demokrácia Kutatások Alapítvány – Századvég Kiadó, 2009, 37-62.

„Political Leadership: Classical vs. Leader Democracy”, in *Political Leadership in Liberal and Democratic Theory* (Edited by Joseph Femia, András Körösenyi and Gabriella Slomp),), Exeter, UK and Charlottesville, VA, USA: Imprint Academic, 2009, pp. 79-100.

„Lehangoló tudomány, vagy a politika művészete? Vezetés, manipuláció és demokrácia”, in *Politikatudományi Szemle*, 2009 évi 3. szám, 33-56.

„Popular Votes and Representative Democracy: A False Dilemma”, ECPR General Conference, 10-12 September 2009, Potsdam, Germany